

ЯКОМУ БОГУ МИ ВКЛОНЯЄМОСЬ?

Олександр Шморгун

Олександр ШМОРГУН — кандидат філософських наук, докторант інституту філософії.

"Ніхто двом панам служити не може, - бо або одного зненавидить, а другого буде любити, або буде триматись одного, а другого знехтує. Не може те Богові служити й мамоні". Євангеліє від св. Матвія, гл.6, ст.24.

На початку століття геніальний Іван Франко, в одному з шедеврів філософської лірики - поемі "Мойсей" з невимовною тугою і болем запитував:

*"Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорозжж,
Людським презирством,
ніби струпом, вкритий,*

*Твоїм будучим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.*

*Невже тобі на таблицях залізних
Записано в сусідів бути гноєм,
Тяглом у поїздах їх бистроїзних?*

*Невже повік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм*

*Тебе скував і заприсяг на вірність?
Невже тобі лиш не судилось діло,
Щоб виявило сил твоїх безмірність?*

Чи ж палить нас, "нащадків пізніх," той же сором, чи можемо спокійно спати? Повинен би палити. Бо, будемо

відверті, незважаючи на проголошену державність і незалежність, мало що змінилось в бутті нашого народу на краще. Знов, як і тоді, він залишається приниженим, розгубленим, важкохворим у прямому і переносному розумінні слова. І знову ми в п'ятні, знову на роздоріжжі, без ясних і зрозумілих дороговказів у майбутнє, а, значить, залишається небезпека, що знову-таки, вкотре в нашій трагічній історії, станемо покірним тяглом у чийсь поїздах. Чи ж знайдем ми нарешті те священне Слово, яке "окрилоє, веде на путь спасенну" про яке писав поет?

"Та годі вже тих слів, мрій і ідеалів про світле майбутнє!" - проголошують зараз всілякі Горбачови, Яковлєви, Ельцини, Бурбуліси, Ципко, Гайдари, які, досхочу наїздившись в "комуни" на паровозі, що "вперед летит", стверджуючи, що "другого нет у нас пути", тихенько зіскачили на малому ході з підніжки, пересівши на інший поїзд, увішаний іншими гаслами замість знайомих: "Партія - наш рульовий!" або "Партія завжди з народом!". (До речі, останній напис, який сприймався як особливо блюзнірський і цинічний, на величезному першотравневому плакаті читав мій друг, кінооператор Сергій Дишленко, пролітаючи над Прип'яттю на вертольоті у травні 86-го, щоб через кілька хвилин зазирнути з кінокамерою у страшне провалля четвертого зруйнованого енергоблока...).

На противагу комуністичним

ідилічним утопіям, покликаним відволікати від зовсім не ідилічної сучасності, до нас прийшла нова ідеологія, зовнішньо абсолютно протилежна комуністичній. Ідеологія життя сьогоднішнім, відкидання всіляких моральних засад, соціальних ідеалів, як забобонів, начебто придуманих "комуняками", щоб дурияти народ. Зараз через всі засоби масової інформації, особливо в Росії, повним ходом іде обробка масової свідомості "продукцією", в основі якої перебуває дух відвертого прагматизму, корисливості.

Як тут не згадати малолітнього бізнесмена, про якого нещодавно писала "Комсомолка". Мотивуючи своє небажання ходити в школу, він заявив, що рахувати гроші вже навчився, заробляти їх сам може навчити своїх миршавих шкільних вчителів, а витратити свій дорогий у повному розумінні час на всілякі там історії і літератури не збирається.

То навіщо ж ми дуримо своїх дітей?! Адже ранішня епоха капіталізму, як зокрема зазначає відомий французький дослідник у творі з красномовною назвою "Головні аспекти однієї цивілізації", була "багата людьми, якими цілком заволоділа героїчна пристрасть пізнавати... Людям того часу... єдине, що було необхідно, це знання, освіченість - вони були знаряддям, засобом не для окремих людей, а для цілого суспільного класу, що розпочав сходження з низів і до вер-

шин" (Февр Л. Бої за історію - М., 1991 . - С. 301-302). А ось що пише з цього ж приводу видатний англійський соціолог, фахівець з філософії історії А. Тойнбі: "...Якщо б еллін III ст. до н.е., також як і житель Заходу XVI ст. н.е., спробував описати почуття, що його надихають, вірніше передчуття початку нової ери, він, скоріше всього, залишив би поза увагою матеріальну могутність його суспільства, надавши вирішального значення розширенню своїх інтелектуальних інтересів і знань. Почуття, пробуджені в еллінському світі прозріннями Арістотеля і Теофраста, а в західному світі - відкриттями Коперніка і Галілея, були усвідомленнями сили, породженої дивовижним приростанням нового знання" (Тойнбі А. Дж. "Постижение истории". - М.-1991, С. 573).

Одним з найпоширеніших міфів, який з запеклою методичністю зараз вбивається в наші голови, є міф про те, що на початку капіталістичної епохи головною рушійною силою нового суспільства, що тільки-но народжувалось, була якраз жаклива ненажерливість різних авантюристів, які жили за принципом: "Запит породжує попит", за яким виразно проглядає споконвічне: "Мета виправдовує засоби". На цю тезу, спирались і більшовики, з тією різницею, що замість "гроші не пахнуть!", вони написали на своєму гаслі "грабуї награбоване".

...Нещодавно переглядаючи рекламу, я випадково натрапив на об'яву про те що "збирач" монет і орденів "купить за карбованці або ВКВ ордени колишнього СРСР. Зненацька я збагнув: таж це "любитель історії"

звертається і до мене, бо ж мова йде зовсім не про нагороду "колишнього союзу", а про чотири бойових ордени мого батька, який у вісімнадцять років вже потрапив у сталінградське пекло, а потім не пройшов, а буквально проповз всю Україну і півєвропи заради того, щоб українська земля не потрапила в нове, тепер уже гітлерівське ярмо.

І тоді я зрозумів, що сьогодні предметом купівлі-продажу стали уже не тільки красиві тіла, знання і переконання (це я знав і раніше), а й душі. Невже хтось сподівається, що, ставши айтматівськими "манкуртами", "моголами", поганими правнуками великих прадідів, ми побудуємо справжнє цивілізоване суспільство?!

Повинен розчарувати декого з наших ідеологів: моральні засади, які зараз запановують, особливо серед молоді, не мають до справжнього капіталізму абсолютно ніякого відношення. Ненажерливість же, яка не знає ніяких меж, належить до найархаїчніших форм світогляду. Ефективна ринкова економіка ніколи не могла б виникнути в західній цивілізації без найжорстокішого обмеження хижацького споживацтва пуританською мораллю, протестантською християнською етикою. Більше того, як показують дослідження, піднесення і розквіт кожної цивілізації в історії людства, на противагу поглядам Маркса, починалось саме з могутнього духовного оновлення, духовної революції, а точніше, з революції Духа. Про те, чому відбувалось саме так, а не інакше, я пишу зокрема у статті "Чи можна пізнати логіку історії?" в жур-

налі "Вісник Академії наук" (за жовтень минулого року).

А поки що доводиться констатувати: сподівання на більш-менш швидке духовне відродження, на яке всі ми плекали певні надії після появи Народного Руху, не виправдовуються. Бал поки що править Ваал, який спокушає нас золотим тільцем, та ще й в упаковці "загальнолюдських" цінностей. Отож хочу попередити: як показує світовий досвід, якщо нація переходить певну межу духовної деградації, до якої ми наблизилась впритул, ефективні соціально-економічні реформи, хоч які б чудові і науково обгрунтовані вони були, стають неможливі. Адже відбувається падіння якості робочої сили, тотальна люмпенізація, що врешті-решт породжує безвладдя мафіозних угруповань, які фактично отримують реальну політичну владу.

Спробуємо розібратись, на яких цінностях побудовані сучасні справді цивілізовані суспільства.

Цілковито природно, що у нашому суспільстві запанувала лібералістична ідеологія. Це не що інше, як свосвідна реакція на абсурдність директивної "командно-адміністративної системи". Головні засади цієї ідеології органічно пов'язані з досягненнями західноєвропейського капіталізму, який справді розпочав у повному розумінні цього слова епоху Нового часу. На противагу феодальному середньовіччю була проголошена цілковита економічна свобода і автономія власника, принцип невтручання держави в економічні відносини, введено об'єктивний критерій ефективності тієї чи іншої сфери економіки через вільне ринкове ціноутворення, поступово

почали забезпечуватися права і свободи людини, що майже виключають будь-які форми позаекономічного примусу.

З погляду соціальної філософії лібералістична ідеологія спирається на певні уявлення про природу людини. Людина трактується передовсім як біологічна істота, "егоїст", що прагне за всяку ціну реалізувати свої основні "природні" потреби у найперших матеріальних "благах": їжі, одязі, житлі тощо (тут, до речі, ліберали абсолютно не розходяться з марксизмом). Причому, згідно з лібералістичною моделлю, в процесі сумісної діяльності власні інтереси абсолютно не збігаються. Кожний залишається для іншого непроникною лейбніцивською "монадою", непізнаною кантівською "річчю в собі". Згадаймо знамениту максиму, що виникла в цю епоху: "Кожний за себе, один Бог за всіх".

Але щоб люди дотримувались особливих правил економічної гри, не намагалися використати суто феодальні форми отримання прибутку за допомогою старого як світ методу звичайного грабунку, необхідно було створити й зробити надбанням масової свідомості і особливу етику, "етику капіталізму", як назвав її видатний соціолог М. Вебер. Ця етика під впливом ренесансного розквіту почала формуватись у протестантських ересьях реформаційного руху, без якого економічні реформи, становлення ринкової економіки були б просто неможливі. Наслідком цієї своєрідної революції у сфері духу було становлення в суспільній свідомості морального-релігійного імперативу, згідно з яким межею

свободи кожного індивіда у реалізації своїх власних потреб є свобода іншого "соціального атома" в суспільстві, що функціонує за моделлю броунівського руху. Згодом цей світогляд отримав назву принципу так званого "розумного егоїзму", а ще пізніше Е.Фромм назве його "етикою чесності".

Головний принцип цього світогляду за Кантом формулюється так: "Свобода однієї людини поширюється, поки вона не починає обмежувати свободи іншої людини", або простіше: "живи і давай життя іншим". В сучасному західному світі ця ідеологія досягла великої витонченості (мільйонні угоди укладаються під "чесне слово"). Тому варто замислитись, а чи правильне сподівання про можливість створення ближчим часом ринкової економіки без урахування духовних, національних цінностей, особливого менталітету, орієнтованого на сучасне бачення економічної реальності?

Не меншим досягненням реформ Лютера і Кальвіна стало формування принципово нової мотивації до праці, згідно з якою не саме по собі нагромадження матеріального багатства править за самоціль, а виробнича економічна діяльність з необхідністю повинна сприйматися як самостійна цінність, "богоугодна справа". В цьому плані справжній бізнесмен нагадує талановитого шахіста. Звичайно, його цікавлять матеріальні наслідки конкретної "партії" і всього "турніру", але насолоду дає і сама "гра", блискучі комбінації, що приносять прибуток і потребують неабиякого хисту. Тут наш капіталізм часто ще схожий на картярську гру "в дурня", та ще

й з обов'язковим шахраюванням.

Складність ситуації, на мій погляд, полягає в тому, що багато нинішніх реформаторів ліберального зразка, на жаль, занадто погано засвоїли біблійне "не хлібом єдиним живий чоловік" і занадто добре - сталінський варіант так званого "матеріалістичного розуміння історії", за яким визначальним фактором суспільного життя є найперше матеріальні засоби життя. Проте в західній філософській літературі вже давно з тривогою звертається увага на типологічну близькість деяких лібералістичних економічних теорій і марксизму, які нібито перебувають в непримиренному антагонізмі. Насправді ж їх спільні витoki, знаходяться в раціоналізмі і утилітаризмі, породжених капіталістичним способом виробництва. (Докладніше дивись про це: Вад. В.Радаев, "В боротьбе двух утопий" // Вопросы философии, 1992, № 4. С.31-40).

Справді, адже лібералістична логіка про те, що впровадження ринкових відносин, мовляв, автоматично приведе до створення громадянського суспільства, яке, в свою чергу, призведе до становлення менталітету справжньої демократії, як це не дивно, будується саме за марксистською схемою про визначальну роль економічного базису по відношенню до надбудови політичних і державних інститутів, форм суспільної свідомості.

Запозичуючи найкращий досвід ефективних реформ, по переходу до ринкової економіки треба пам'ятати, що конструктивні соціально-економічні перетворення проходили у післявоєнній Австралії, Німеч-

чині, Японії скоріше не за Марксом, а все за тим же Вебером. Відродження вщент зруйнованої економіки відбулося завдяки могутній духовній консолідації народів навколо розбудови власних держав, їх готовності до самопожертви в ім'я інтересів своєї нації, прагнення до втілення ідеалів соціальної справедливості. Реформи проводились не тільки за етикою чесності, а й за сформульованою тим же Фроммом "етикою любові". Зокрема концепція "соціального ринкового господарства колишньої ФРН, або так званій "ордолібералізм" - "лібералізм порядку" багато в чому спирався на уявлення про духовну природу людини, виходив з необхідності проведення реформ на основі національної і релігійної консолідації. З цього приводу раджу ознайомитися з цікавою публікацією В.Арнольдова у закордонному дисидентському видавництві "Мости" - "Предпосылки одного преобразования", що була передрукована в журналі "Диалог", (1991, № 18. - С.58-71.).

Причому цікаво, що як і за часів Лютера, нові концепції "соціальної солідарності", "соціального партнерства" насамперед на засадах релігійного реформаторства, християнської етики, орієнтованої не на потойбічне, а на земне життя, були покладені в основу реформ і подальшої діяльності правлячої коаліції Християнсько-демократичної і Християнсько-соціалістичної партій.

Що ж стосується японського "дива", то воно також багато в чому спиралось на певні форми релігійного модерністського реформаторства, в яких

проголошувався пріоритет духовних цінностей, необхідність формування гуманістичних заasad, спрямованих на досягнення принципово нової якості життя, що, зокрема, передбачає максимальне послаблення антагонізму між працею і капіталом. (Див.: Ткачева А. "Новые религии Востока" - М., Наука, 1991. - С.35-80). Причому, як і філософсько-релігійні системи Соловйова, Бердяєва, Тейяра-де-Шардена ("християнський соціалізм"), Мунье "персоналістичний соціалізм"), Фромма ("гуманістичний комунітарний соціалізм"), так звані японські соціальні "нові релігії" орієнтовано на пошуки "третього шляху", тобто не капіталізму і не соціалізму, а "неосоціалізму", котрий реально виглядає як капіталістична система, в якій великі середні і малі підприємства повинні розвиватись паралельно за умови, що монополії буде обмежувати державна влада.

Та чому ж не спрацює (і не спрацює) чисто ринкова модель перебудови в Україні нового суспільного-економічного ладу? Головна методологічна хиба полягає в тому, що, окрім економічної свободи і формування ринкових відносин, з виникненням капіталізму пов'язане ще одне величезне досягнення людства, а саме - створення особливих методів масштабної організації суспільного виробництва, а також створення і втілення правових засад його регулювання. Адже на відміну від практично автономних, замкнених господарських систем середньовіччя, капіталізм вперше породжує феномен спеціалізації і кооперації виробництва, а з ними і необхідність

ефективного управління виробничими процесами, планування їх координованого розвитку, що поступово досягає транснаціональних масштабів. Причому координація роботи підприємств відбувається не тільки за ринковими методами, а й за законами наукового управління. І в цьому плані формування в межах англійської політекономії відкритої моделі ринкової економіки не більш важливе ніж реалізація "закритої" моделі соціальної інженерії з її акцентом на упорядкованості всіх процесів, жорсткому зв'язку елементів в механічній ньютонівській картині світу. Розробка детерміністської концепції суспільства відбувалась у франко-німецьких соціально філософських концепціях. Якщо витокі ідей максимальної свободи індивіда в межах соціального броунівського руху у західній цивілізації дійсно знаходяться в реформістських ідеях Лютера, а потім втілюються в теоріях так званої класичної школи політекономії, на чолі з А Смітом то ідеї "залізної підпорядкованості" діяльності людини у виробничому житті нового типу пов'язані з ім'ям іншого протестантського реформатора - Кальвіна.

Саме цей засновник ідеології пуританізму, виходячи з ідеї про "абсолютну визначеність", детермінованість людського буття, започаткував раціоналістичну позитивістську традицію в західному менталітеті, традицію усвідомлення кожним своєї включеності в організовані і координовані соціальні процеси, а отже дисциплінованість і почуття відповідальності. Потім останній напрям розвивався в раціоналі-

стичних концепціях Бекона, Лейбніца, Декарта, Конта, Сен-Сімона, Маркса. В реальній же історії відбулася поступова конвергенція англо-американського ліберального і франко-німецького державного капіталізму. Елементи синтезу тут мають місце, не дивлячись на збереження в кожній країні акцентів на тій чи іншій моделі суспільного життя.

Мене можуть запитати: не вже прагнення до власного індивідуального збагачення не відповідає природі людини, не стимулює її до творчої праці? Адже на цій тезі були побудовані казармені комуністичні утопії всіх часів? Звичайно, відповідає і стимулює її до продуктивної праці. Але до певної межі. Матеріальні і духовні запити перебувають в структурі людського буття у відношенні діалектичних протилежностей, єдності у протиріччі. Людина як природна істота потребує певної кількості матеріальних засобів до життя, комфорту, фінансової незалежності для реалізації своїх творчих потенцій. Оскільки ж споживання так званого предмета найпершої життєвої потреби веде до його знищення (перш за все це стосується їжі, одягу), а користування певними послугами, наприклад, такими, як мандрування в екзотичні місця, у ситуації наявності дефіциту товарів і послуг обмежує можливості інших людей, остільки матеріальні інтереси виступають в найбільшій мірі як несумісні з бажаннями інших. Що ж стосується духовних інтересів, то саме можливість використання продуктів духовного виробництва, задля здобуття універсальності, завдяки

багатоманіттю форм поділу праці, зовсім не шкодить іншим. Специфіка духовної діяльності по відношенню до економічного обміну полягає в тому, що користування одних продуктами духовного виробництва не знищує їх, не позбавляє такої можливості інших. Попит на твори духовної діяльності, специфічне споглядальницьке "споживання" не ведуть до їх втрати. Значення речового компонента у процесі еквівалентного обміну продуктами духовної діяльності значно менше, порівняно з діпроцесом економічних відносин. Цей компонент - лише зовнішня форма передачі духовного змісту. Взагалі, з точки зору своєї творчої природи, суто духовного інтересу, людина, чим більше вона віддає, тим більшим володіє, тим більше здобуває. Про це чудово сказав Е.Фромм: "При орієнтації на буття не одна людина, а мільйони людей здатні розділити радість від одного і того ж об'єкта, адже нікому нема потреби володіти ним, ніхто не хоче мати його для того, щоб насолоджуватись ним. Це дозволяє не тільки уникнути боротьби, але й створює умови для однієї з самих глибоких форм людського щастя - щастя поділеної радості. Ніщо так не об'єднує людей, не обмежуючи при цьому їх індивідуальності, як загальне захоплення людиною і загальна любов до неї, як спільність ідей, насолода одним і тим же музичним твором, картиною, якимось символом, дотримання одних і тих же ритуалів, спільне горе. Такі спільні переживання створюють і підтримують живі стосунки між двома індивідами, вони перебува-

ють в основі всіх великих релігійних, політичних і філософських рухів" (Фромм Е. "Иметь или быть"? М., 1990, С. 122.).

Тому, не заперечуючи економічно-споживацького аспекта людської мотивації, необхідно підкреслити, що зведення зазначених цінностей людини до матеріальних інтересів ніяк не відповідає дійсності.

Отож давайте замислимося, чи не впадаємо ми зараз у нову оману споживацтва, тотального економізму, яка дуже непослідовно заперечує оману тотальної зрівнялівки в бідності, адже і остання концентрує всю свою увагу лише на хлібі "насущному"?

Чи не нас з тривогою попереджав великий Франко, віщуючи від імені справжнього Бога?!

"Хто здобуде всі скарби землі
І над все їх полюбить,
Той і сам стане їхнім рабом,
Скарби духу загубить.

Своїх скарбів невольних і пан,
За ціну сліз і крові,
Щоб збільшити їх, мусить сам
Руйнувати їх основи.

І як п'явка, що кров чужу ссе,-
Йому лік, сама гине,-
Так і вас золотий океан
На мілізні покине.

В золотім океані вас все
Буде спрага томити,
І не зможе вас хліб золотий
Ані раз накормити".

Давайте ж по справжньому усвідомим те, що проголосив у своїй ювілейній ецикліці у 1991 році Іоан Павло II, підсумовуючи досвід розвитку людства за останні сто років. "Воно ("суспільство достатку" і "споживання" - О.Ш.) нама-

гається здолати марксизм в суто матеріальному плані, демонструючи, наскільки краще вільний ринок задовольняє матеріальні запити, і, подібно до комунізму, виключаючи духовні цінності. Насправді ж, хоча ця модель і демонструє, що марксизм не зміг створити нового і кращого суспільства, сама вона заперечує автономію і цінність моральних засад, права, культури і релігії, а тому - погоджується з марксизмом, цілковито зводячи людину до задоволення матеріальних потреб. ("100 лет християнського соціального учення". М., 1991, с.38).

Хочу особливо підкреслити: пріоритет у створенні на основі релігійного реформаторства нових соціально-філософських концепцій серед слов'ян належить саме нашим співвітчизникам. Згадайте творчий шлях Григорія Сковороди, який, подібно до Лютера, намагався наповнити новим духовним змістом канонічне православ'я. В руслі цієї ж традиції, але зі значним підсиленням ціннісно-соціальних аспектів, написаний знаменитий "Закон Божий (книга буття українського народу)" Михайла Костомарова, у створенні якого брав участь і Шевченко.

Дуже важливо те, що Костомаров розуміє - головні світоглядні засади лютерівського реформаційного гуманізму історично вичерпали себе. Що ж це за засади? За "Законом Божим" світогляд західно-європейської цивілізації характеризується таким чином: "І вимислили одщепенці нового бога, сильнішого над усіх дрібних боженят, а той бог називався по-французьки егоїзм або інтерес... І філософи почали кри-

чати, що то кепство віровати в сина Божого, що немає ні пекла, ні раю і щоб усі поклонялися егоїзмові або інтересові" ("Закон Божий (книга буття українського народу)": 52-53).

Це саме той бог, якому зараз вклоняється більшість псевдо-"демократів" у США, видаючи світогляд абсолютизації матеріального інтересу за останнє слово сучасного гуманізму.

До речі, кирило-мефодіївці чудово усвідомлювали те, що зворотним боком процесу первинного накопичення капіталу, яке забезпечило становлення ринкової економіки, був колоніалізм. "А англічани кланялись золоту і мамоні, а другі народи так же своїм ідолам, і послали їх королі і пани на заріз за шматок землі, за табак, за чай, і вони стали у них богами, бо речено: іде же сокровище ваше, там же серце ваше. Серце християнина с Ісусом Христом, а серце Ідолопоклонникове - з своїм Ідолом. І стало, як каже Апостол, їх богом чрево" ("Закон Божий (книга буття українського народу)": 51).

В зв'язку з цим нам варто зважити на те, що для України, як ні для якої іншої країни, важливо зараз затвердити свою самостійність у якості незалежного економічного суб'єкта в міжнародній системі поділу праці, і цю самостійність ми просто не маємо права проміняти на третьосортне "шмаття", яким зараз усюди торгують молодики з люмпенськими пиками.

Виникає слушне питання, які саме цінності повинні бути покладені в постренесансний, постреформаційний гуманізм,

прийти на зміну концепції "розумного егоїзму"? В принципі це тема окремої великої роботи. Але в двох словах - головним системоутворюючим компонентом нового світогляду повинен стати і реально стає у всьому цивілізованому світі принцип соціальної солідарності і соціального партнерства, на основі яких функціонує сучасна ринкова економіка.

Актуальність пошуку емоційно і науково значущих духовних цінностей зумовлена і унікальністю сьогоднішньої ситуації, коли перед небезпекою самознищення внаслідок екологічної або технологічної катастроф, інших проблем сучасності людство повинно знайти адекватну "відповідь" на "виклик" (Тойнбі) заради спасіння всієї світової цивілізації. І тут потрібний пошук нових форм мотивації буття.

Згадаймо, найглибше за змістом Євангеліє від Івана починається такими визначальними положеннями: "На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог був Слово. Воно в Бога було на початку. Усе через Нього. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей. А Світло у темряві світить, і темрява не обгорнула його" (Ів., 1:5).

Отже, знайдене і почуте багатьма істинне слово - це вже само по собі велике Діло! Воно породжує особливе життя народу, що його вимовив, в чомусь робить людину Богом, яка творить світ свого буття і не дає їй стати твариною, що живе лише своїм хижацьким інстинктом. Слово є Світло, яке надає вищий сенс життю людей і слугує їм дороговказом у

важких мандрах в пошуках кращої долі. Як уже зазначалось, саме зі Слова, кардинальної зміни світорозуміння, починалось зародження всіх великих цивілізацій, всіх суспільств, що обирали новий шлях розвитку. Починаючи з давніх-давен там, де наступав "вісьовий час" (Ясперс) стрімкого піднесення суспільства, на Сході чи на Заході, епохи Ренесансу і Реформації завжди передували політичним революціям і еко-

номічним реформам. Отже, у Священному письмі в символічній і поетичній формі зафіксовані реальні закономірності розвитку соціуму. Тому якщо ми дійсно хочемо позбавитись стереотипів "історичного матеріалізму", потрібно, щоб розвиток справжніх духовних цінностей, і не тільки в їх релігійній формі, компенсував потяг до золотого тільця, який зараз хочуть нав'язати замість комуністичного утопізму з його

зрівнялівкою і примусом.

Могутній творчий потенціал культури приховано від безпосереднього споглядання, неначе лик Божий, на противагу очевидній матеріальній (і часто густо ілюзорній) величі цивілізації.

Ось чому, хоча я атеїст, або точніше людина, яка не вірить в елігійного Бога, а вірить в Бога людської культури, хочу закликати: "Не забуваймо: " На початку було Слово".

---

179 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА ШЕВЧЕНКА

*І на гору високою
Виходжу, дивлюся.
І згадую Україну,
І згадать боюся.*

А.О.Козачковському

Тарас Шевченко. Робота Володимира Лупійчука. Дерево.